

KONFERENSIYALAR COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XII RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

IYUN, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:
<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 12-son (26-iyun, 2026-yil).– 223 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-iyun

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

O'ZBEK VA INGLIZ ADABIYOTIDA FANTASTIKANING GENEZISI HAMDA EVOLYUZION RIVOJLANISHI: QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLIL

Tursunova Mohira Ilxomjanovna

NamDChTI dotsenti, PhD.

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek va ingliz adabiyotida fantastik janrning paydo bo'lishi, rivojlanishi va evolyutsion bosqichlarini qiyosiy-tipologik metod yordamida tahlil qiladi. Ingliz adabiy an'anasi Mary Shelley, H.G.Uels, Jules Verne, Artur C. Clark, Isak Asimov va J.R.R. Tolkien singari vakillar orqali; o'zbek adabiyotida esa Said Ahmad, Tog'ay Murod, Abdulla Qahhor, Hamid Sulaymon va zamonaviy o'zbek fantastika yozuvchilarining ijodiy merosi o'rganiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, fantastika universal insoniy hodisa bo'lib, har bir millat adabiyotida o'zining milliy-madaniy kontekstida shakllanadi.

Kalit so'zlar: fantastik adabiyot; ilmiy fantastika; o'zbek adabiyoti; ingliz adabiyoti; qiyosiy adabiyotshunoslik; fantastikaning evolyutsiyasi; adabiy ta'sir; milliy o'zlik; qiyosiy-tipologik tahlil; qahramonlik eposi; magik realizm.

GENESIS AND EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF FANTASY IN UZBEKISTAN AND ENGLISH LITERATURE: COMPARATIVE-TYOLOGY ANALYSIS

Tursunova Mohira Ilkhomzhanovna

Associate Professor of the National Institute of Literary Studies, PhD.

Annotation. This article examines the origin, development, and evolutionary stages of the fantasy genre in Uzbek and English literature through a comparative-typological approach. The English literary tradition is represented by the works of Mary Shelley, H. G. Wells, Jules Verne, Arthur C. Clarke, Isaac Asimov, and J. R. R. Tolkien, while the Uzbek literary tradition is analyzed through the creative heritage of Said Ahmad, Tog'ay Murod, Abdulla Qahhor, Hamid Sulaymon, and contemporary Uzbek fantasy writers. The study demonstrates that the fantasy genre is a universal literary phenomenon that develops within the specific national and cultural context of each literary tradition while preserving its universal artistic characteristics.

Keywords: fantasy literature; science fiction; Uzbek literature; English literature; comparative literature; fantasy evolution; literary influence; national identity; typological analysis; heroic epic; magical realism.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ydif-y2026v2i12/n16>

Kirish

Fantastik adabiyot jahon adabiyotining eng dinamik janrlaridan biri bo'lib, insoniyat tafakkurining cheksiz imkoniyatlarini, kelajak haqidagi orzu-umidlarini va ijtimoiy muammolarga tanqidiy munosabatlarini mujassam etadi. Bu janrning ildizlari qadimiy mifologiya va afsonalarga borib taqalsa-da, zamonaviy ma'nodagi fantastika XIX asrda ilm-fan va texnikaning jadal rivojlanishi bilan birga shakllandi.

O'zbek va ingliz adabiyotlari ikki turli sivilizatsiyaning ma'naviy merosini o'zida aks ettiruvchi adabiy tizimlar sifatida fantastik janrda ham o'z milliy o'ziga xosligini saqlab qolgan. Ingliz adabiyoti fantastikaning global rivojlanishida peshqadam o'rinni egallagan bo'lsa, o'zbek adabiyoti Sharq hikoyachilik an'analari, xalq og'zaki ijodi va milliy tafakkur tarzining sintezi asosida o'ziga xos fantastik olamni yaratgan. Ushbu ikki adabiyotning qiyosiy o'rganilishi nafaqat ularning o'zaro munosabatini, balki universal insoniy ijod qonuniyatlarini ham ochib berishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo'ladi: birinchidan, o'zbek va ingliz adabiyotida fantastik janrning genezisi birinchi marta mukammal qiyosiy tarzda o'rganiladi; ikkinchidan, ikkala adabiyotdagi o'zaro ta'sir va mushtarak tipologik xususiyatlar aniqlanadi; uchinchidan, o'zbek fantastikasining jahon kontekstidagi o'rni belgilanadi; to'rtinchidan, milliy adabiyotda fantastik janrning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi.

Maqolaning metodologik asosini qiyosiy-tipologik tahlil, tarixiy-genetik yondashuv, matn tahlili va intertekstual metod tashkil etadi. Tadqiqotda Ye. Meletinskiy, M. Baxtin, N. Frye, D. Suvin, R. Holes, shuningdek o'zbek adabiyotshunosligida N. Karimov, B. Nazarov, U. Normatov kabi olimlarning metodologik yondashuvlaridan foydalanilgan.

Darko Suvin o'zining fundamental asari "Metamorphoses of Science Fiction" (1979) da ilmiy fantastikani "kognitiv estrangement" (bilimiy begonalashuv) sifatida ta'riflaydi. Ya'ni, tanish dunyoni notanish nuqtai nazardan ko'rish imkonini beruvchi janr sifatida (Suvin, 1979, p. 7). Brian Aldiss "Trillion Year Spree" (1986) asarida ingliz fantastikasining tarixini Mary Shelleyning "Frankenstein" (1818) asaridan boshlaydi va uni janrning "ona asari" deb ataydi (Aldiss & Wingrove, 1986, p. 18). Adam Roberts "The History of Science Fiction" (2006) asarida fantastikaning ildizlarini antik davrga qadar kuzatadi (Roberts, 2006, p. 1).

Tzvetan Todorovning "The Fantastic" (1970) asarida fantastik janrning strukturaviy xususiyatlari tahlil qilinadi. Todorov fantastik asarni "ishonchsizlik holati" bilan bog'laydi, ya'ni, o'quvchi voqealarni haqiqiy yoki g'ayritabiiy deb baholay olmagan holat (Todorov, 1975, p. 25). Farah Mendlesohn'ning "Rhetorics of Fantasy" (2008) asarida fantastik asarlar portativ, ichki, kirib boruvchi va ishirma fantastika kabi to'rtta asosiy toifaga bo'linadi (Mendlesohn, 2008, p. xiv).

O'zbek adabiyotshunosligida B. Nazarov, H. Yo'ldoshev, M. Qo'shjonov va boshqa olimlarning ishlari fantastika tadqiqotiga munosib hissa qo'shgan. N. Karimovning "XX asr o'zbek adabiyoti tarixi" (2006) asarida zamonaviy o'zbek nasrida fantastik an'analarning ayrim jihatlari ko'rib chiqilgan (Karimov, 2006, p. 312). Nortrop Fryening "Anatomy of Criticism" (1957) asarida janrlar inson tasavvurining universal arxetiplari sifatida talqin etiladi (Frye, 1957, p. 33).

Ingliz adabiyotida fantastik elementlarning dastlabki ko'rinishlari Beowulf eposi (VIII asr)ga borib taqaladi. Bu qadimgi ingliz dostoni yirtqich maxluq Grendel va uning onasi bilan kurash haqida bo'lib, g'ayritabiiy kuchlar bilan inson dunyosi o'rtasidagi kurashning dastlabki adabiy tasvirlaridan biridir. Grendel obrazi yovuzlikning ramzi, keyingi ingliz fantastikasida doimiy qayta-qayta paydo bo'ladigan obraz-arxetipga aylandi. Jonatan Swiftning "Gulliver's Travels" (1726) satirik fantastikaning namunasi sifatida ingliz fantastika tarixida alohida o'rin tutadi: unda fantastik element sof badiiy maqsaddan ko'ra ijtimoiy tanqid vositasi sifatida ishlatilgan.

Shekspirning "The Tempest" (1611) asarida Prospero sehrgar-faylasuf, Ariel havo ruhi, Caliban esa g'ayritabiiy mavjudot sifatida tasvirlanadi. Caliban obrazi keyingi ingliz fantastikasiga kuchli ta'sir ko'rsatgan muhim metodologik prinsipni belgiladi: g'ayritabiiy mavjudot nafaqat sirli yoki dahshatli, balki kompleks psixologik subyekt sifatida tasvirlanishi kerak. Mary Shelleyning Frankenshteyni, Tolkiening Gollumo bularning barchasi kaliban an'anasini davom ettiruvchi obrazlar.

Zamonaviy ilmiy fantastikaning boshlanishi Mary Shelleyning "Frankenstein, or The Modern Prometheus" (1818) asari bilan bog'liq. Asarda ilm-fan va axloq o'rtasidagi ziddiyat, insoniyatning tabiiy chegaralarni buzish istagi va uning oqibatlari ko'rsatiladi. Shelley Prometey mifini zamonaviy ilmiy kontekstga ko'chirib, olimning o'z ixtirosi oldidagi ma'naviy javobgarligini ko'taradi. Bu mavzu bugungi biotexnologiya va sun'iy intellekt davrida ham muhimligini yo'qotmagan (Shelley, 1818, p. 56; Aldiss, 1973, p. 23).

Gerbert Jorj Uels (1866-1946) ingliz va jahon ilmiy fantastikasining ulkan siyosi sifatida maydonga chiqdi. "The Time Machine" (1895), "The War of the Worlds" (1898), "The Invisible Man" (1897) asarlari XX asr ilmiy fantastikasiga yo'l ochib berdi. Wells ijtimoiy tanqidiy yondashuvini fantastik dekor orqali mohirlik bilan ifodaladi: "The Time Machine" asarida insoniyatning ikki turga bo'linishi Darvin evolyutsiyasini ijtimoiy-iqtisodiy sinflar bilan birlashtirgan dadil intellektual eksperiment edi (Wells, 1895). "The War of the Worlds" asarida esa ingliz imperializmiga ramziy tanqid sifatida talqin etiladigan metafora yaratildi (Bergonzi, 1961).

XX asrning birinchi yarmi ingliz va amerikan ilmiy fantastikasida "Oltin asr" (Golden Age) deb ataladi. Isak Asimovning "Foundation" trilogiyasi (1951-1953) galaktik miqyosdagi tarix falsafasini yaratib, zamonaviy kosmik opera janrining asosiy namunasiga aylandi (Asimov, 1950). Arthur C. Clarkning "2001: A Space Odyssey" (1968) va "Childhood's End" (1953) asarlari kosmologik va falsafiy fantastikaning cho'qqisi hisoblanadi. Clarkning mashhur iborasi "Any sufficiently advanced technology is indistinguishable from magic" texnologiya bilan sehrning o'zaro munosabatini ifodalab, o'zbek adabiyotidagi tasavvufiy an'ana bilan qiziqarli parallel hosil qiladi (Clarke, 1962).

J.R.R. Tolkien (1892-1973) ingliz fantastikasida alohida o'rin tutadi. "The Lord of the Rings" (1954-1955) asarlari bilan u zamonaviy "yuqori fantasiya" (high fantasy) o'z qonunlari, tarixi, tillari va xaritasi bilan boyitilgan mustaqil ikkilamchi dunyo yaratish an'anasini yaratdi. Tolkien o'zi shunday yozdi:

"Fantasy is a natural human activity... The keener and the clearer is the reason, the better fantasy will it make" (Tolkien, 1947, p. 144).

Uning "o'rta dunyo" olami skandinav, kelt, fin afsonalarini kabi Yevropaning qadimiy mifologik an'alarini yangi shaklda tikladi.

Ursula K. Le Guinning "The Left Hand of Darkness" (1969) asarida gender ijtimoiy konstrukt ekanligini ko'rsatadi. Margaret Atvudning "The Handmaid's Tale" (1985) asarida esa jinsiy totalitarizm tasvirlangan (Atwood, 1985; Le Guin, 1969). Salman Rushdining "Midnight's Children" (1981) asarida postkolonial millatning o'zini anglash jarayoni sehrli realizm vositasida ifodalangan. William Gibsonning "Neuromancer" (1984) asari kibermakon (cyberspace) tushunchasini ixtiro qilib, raqamli kelajakni tasvirlashning yangi tilini yaratdi (Gibson, 1984). Bu tendentsiya o'zbek adabiyotida ham seziladi, chunki milliy mifologiyani zamonaviy nasrga kiritish istagi so'nggi o'n yilliklarda o'zbek yozuvchilari orasida kuchaymoqda.

O'zbek adabiyotida fantastik elementlarning ildizlari qadimgi mif va eposlardan boshlanadi. "Alpomish" dostoni (IX-X asrlar) g'ayritabiiy kuchlar, sehrli predmetlar va mo'jizakor hodisalarning adabiy tasvirini o'z ichiga oladi. "Go'ro'g'li" turkumi esa yanada keng miqyosdagi fantastik olamni yaratadi: Kambil diyorida joylashgan qahramon g'ayritabiiy

kuchga ega, adolat himoyachisi. Bu obraz o'zbek fantastikasining milliy arxetipi bo'ldi (Mirbadaleva, 1981).

Alisher Navoiy (1441-1501) ijodi fantastik elementlarga boy. "Lison ut-tayr" (1499) asarida qushlar ularning shohi Simurg'ni izlab safarga chiqadi va nihoyat o'zlarida ekanligini angelaydi: "Simurg'ni izlab ketdilar barcha qushlar, / Yetmish ming ko'shk oshib, dengizdan, tog'dan. / Ittifoq etib topdilar oxiri, / O'zlarida edi Simurg — mohiyatan" (Navoiy, 1499/2013, p. 87). Bu tasavvufiy-fantastik ramziylik Tolkiennning Gandalfi, Le Guinning qahramon yo'li bilan tipologik parallellik hosil qilib o'zini anglash jarayonini fantastik shaklda ifodalash universal an'ananing turli madaniy ko'rinishlarini hosil qiladi.

O'zbek xalq ertaklaridagi ajdaho, dev, pari kabi g'ayritabiiy mavjudotlar ingliz adabiyotidagi dragon, giant va fairy bilan tipologik jihatdan mos kelsa-da, o'zbek an'anasida o'ziga xos madaniy va diniy ma'nolar bilan boyitilib kelgan. Dev ko'pincha yovuzlikning va tartibsizlikning timsoli bo'lib, qahramon uni yengishi kerak; pari esa sevgi va go'zallikning timsolidir. Bu obrazlar zamonaviy o'zbek fantastikasida ham yangi shakllarda davom etmoqda (Jirmunskiy, 1974).

Jadid adabiyoti (XX asr boshlarida) Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodida ijtimoiy utopiya elementlari ko'zga tashlanadi. Jadidlar o'z asarlarida ma'rifat, ilm-fan, tenglik asosida qurilgan yangi jamiyat obrazini yaratishga harakat qildilar. Bu esa Tomas Mor va Kampanella utopiyalari an'anasiga parallel hodisa (Qosimov, 1994).

Abdulla Qahhor (1907-1968) o'zining hajviy va satirik asarlarida fantastik elementlardan mohirlik bilan foydalangan. Uning satirik usuli sovet tuzumini bevosita tanqid qilmasdan, allegorik yo'l bilan ko'rsatish imkonini berdi (Yo'ldoshev, 2004). Said Ahmad (1920-2007) "Ufq" romani (1977) da zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyot va insoniy munosabatlar masalasini texnologik taraqqiyotni inson qadriyatlarini va milliy an'analar bilan munosabatda ko'rsatish orqali ko'taradi (Ahmad, 1977, p. 5). Hamid Sulaymon (1930-1991) "Sehrli kema" (1968) va boshqa asarlari bilan o'zbek bolalar fantastikasining asosini qo'ydi, Strugatskiy birodarlar ta'sirini o'zbek milliy koloriti bilan uyg'unlashtirdi (Sulaymon, 1968, p. 3).

Tog'ay Murod (1948-2003) ning ijodida sehrli realizm va milliy fantastik an'analar yangi shaklda namoyon bo'ladi. Uning "Bu dunyodan o'tar ekansiz" (1994) va "Otamdan qolgan dalalar" asarlarida real va g'ayritabiiy o'rtasidagi chegaraning yo'qolishi o'zbek fantastikasining milliy o'ziga xos belgisidir. O'lim va hayot o'rtasidagi muloqot, ajdodlar ruhi bilan aloqa, tabiat va inson uyg'unligi, bularning barchasi o'zbek an'anaviy tafakkurining fantastik shaklda ifodalanishi bo'lib, Gabriel Garcia Markesning sehrli realizm uslubiga yaqin tursa-da, uning ildizlari o'zbek xalq og'zaki ijodida (Murod, 1994).

1991-yildan so'ng o'zbek adabiyotida yangi erkinlik paydo bo'ldi. Sovet davrida mafkuraviy nazorat ostida bo'lgan din, tasavvuf, milliy mifologiya mavzulari endi erkin adabiy tadqiqot ob'ektiga aylandi. Nazar Eshonqulning qisqa hikoyalarida absurd va fantastik elementlar uyg'unlashadi. Bu Kafka, Borges va Sharq tasavvufiy an'alarining noyob sintezi. Uning hikoyalarida voqelik va hayol o'rtasidagi chegara suyuq, o'zgaruvchan bo'lib, o'quvchida Todorov ta'riflagan "ishonchsizlik holati" yaratiladi (Eshonqul, 2007).

Internet va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan birga o'zbek yoshlari orasida fantastika yo'nalishi tobora mashhur bo'lmoqda. Onlayn platformalar orqali o'zbek tilida fantastik asarlar keng tarqalmoqda. Arxaik mifologik personajlarni zamonaviy shahar

kontekstiga ko'chirish, o'zbek qahramonlarini galaktik sarguzashtlarga yuborish, bular zamonaviy o'zbek fantastikasining qiziqarli eksperimentlari bunga misol bo'la oladi.

O'zbek va ingliz adabiyotidagi fantastika o'rtasida bir qator muhim tipologik o'xshashliklar mavjud. Bu o'xshashliklarning aksariyati kontaktsiz, ya'ni, to'g'ridan-to'g'ri ta'sir natijasida emas, balki umumiy insoniy tajribaning universalligidan kelib chiqadi.

Birinchi tipologik o'xshashlik qahramon sayohati motivi. Ingliz adabiyotida bu Wells'ning vaqt mashinasi, Clarkning kosmos ekspeditsiyalari, Frodoning Mordorga yo'li; o'zbek adabiyotida esa "Go'ro'g'li" eposi va xalq ertaklaridagi qahramonlar sayohatidir. Josef Kambel "The Hero with a Thousand Faces" asarida ta'riflagan chaqiruv, yo'l, sinov, g'alaba, qaytish "monomif"lari universal narativ tuzilma ikkala adabiyotda ham aniq namoyon bo'ladi (Campbell, 1949, p. 23).

Ikkinchi o'xshashlik kelajak utopiyasi va distopiyasi. Ingliz adabiyotida Tomas Mordan Uels va Orwelgacha davom etgan an'ana, o'zbek jadid adabiyotida esa yangilangan jamiyat obrazining qidirilishi, ikkalasi ham insoniyatning kelajak haqidagi orzu-andishalarini ifodalaydi.

Uchinchi o'xshashlik g'ayritabiiy dushman va kurash motivi: ingliz adabiyotida orc, troll, vampire bo'lsa, o'zbek adabiyotida dev, ajdaho yoki shayton; ikkalasida ham bu obrazlar ijtimoiy yoki ma'naviy yovuzlikning timsoliga aylanadi.

To'rtinchi o'xshashlik til va nomning sehrli kuchi: Tolkien Quenya va Sindarin tillarini to'liq tizim sifatida yaratgan bo'lsa, o'zbek dostonlarida ham nom va so'zning sehrli kuchi muhim o'rin tutadi.

Birinchi muhim farq insonning tabiat bilan munosabati. Ingliz ilmiy fantastikasida texnologiya ko'pincha tabiatni yenguvchi kuch sifatida tasvirlanadi (Prometey mifi) inson tabiatga ustun turadi, uni o'zgartiradi. O'zbek adabiyotida esa tabiat va inson uyg'unligi Sharq falsafasiga xos tushuncha fantastik makonda ham saqlanib qoladi. O'zbek qahramon tabiat bilan kurashganda ham, uning bir qismi sifatida harakat qiladi.

Ikkinchi muhim farq individual va kollektiv qahramon arxetipi. Ingliz fantastikasida yakka qahramon-kashfiyotchi (individual hero) an'anasi kuchli. O'zbek fantastikasida esa el-yurt taqdiriga bog'liqlik ko'proq namoyon bo'ladi — Alpomish ham, Go'ro'g'li ham shaxsiy qahramon sifatida emas, qavmi va elining himoyachisi sifatida tasvirlanadi.

Uchinchi farq vaqt konsepsiyasi: ingliz ilmiy fantastikasi asosan chiziqli vaqt tasavvuriga asoslanadi, o'zbek an'anaviy tafakkurida esa vaqt ko'pincha tsiklik yoki spiral shaklda tasavvur qilinadi.

To'rtinchi farq diniy-tasavvufiy unsurlar: o'zbek fantastikasida islom va tasavvuf an'analari chuqur iz qoldirgan, ingliz fantastikasi esa umuman olganda dunyoviy-ratsionalistik yo'nalish tomon ko'proq intiladi.

XX asrda, ayniqsa sovet davrida, o'zbek va ingliz adabiyoti o'rtasidagi kontakt intensivlashdi. Wells'ning asarlari 1920-1930-yillarda o'zbek tiliga tarjima qilina boshlandi. Mustaqillik davrida J.R.R. Tolkienning "Uzuklar hukmdori" va J.K. Roulingning "Garri Potter" seriyasi o'zbek tiliga tarjima qilindi va bu asarlar yangi avlod o'zbek yozuvchilarini ilhomlantirdi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar global madaniy almashinuvni yangi bosqichga ko'tarmoqda, o'zbek yosh yozuvchilar jahon fantastikasining so'nggi tendentsiyalaridan bevosita xabardor bo'lmoqdalar (Hutcheon, 2006; Damrosch, 2003, p. 4).

Ingliz adabiyotida ilmiy fantastika sanoat inqilobining (XVIII asr oxiri – XIX asr) bevosita mahsuli sifatida yuzaga keldi. Burovchilar, temir yo'llar, elektr, telegraf, keyinchalik kosmik texnologiyalar odamlar hayotini o'zgartirib, fantaziya uchun yangi zamin hozirladi. Darvin evolyutsion nazariyasi (1859) ingliz fantastikasiga katta ta'sir ko'rsatdi, zero Uelsning "The Time Machine" asarida insoniyatning kelajakdagi evolyutsiyasi bevosita darvinizm bilan bog'liq. Kvant fizikasi esa vaqt sayohati va parallel olam mavzularini fantastika uchun yangi zamin yaratdi.

O'zbek adabiyotida sovet modernizatsiyasi (1920-1940-yillar) shunga o'xshash rol o'ynadi: traktor, samolyot, radio, kosmik dastur o'zbek hayotiga kirishi milliy adabiyotda texnologik motiflarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ammo bu o'zgarishlar ko'pincha majburiy tarzda amalga oshirildi, bu esa fantastik tasvirda murakkab siyosiy qatlam hosil qildi. Mustaqillik davri o'zbek fantastikasiga esa globallashuv, internet, bozor iqtisodiyoti va milliy o'zlikni qayta kashf etish jarayoni ta'sir ko'rsatmoqda.

Tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, fantastik janr universal insoniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Inson qiziquvchanligi, noma'lumdan qo'rqish va shu bilan birga unga intilish, kelajak haqida orzu qilish kabi ehtiyojlar barcha madaniyatlarda umumiydir. Shu sababli ingliz va o'zbek adabiyotida fantastik elementlarning tipologik o'xshashligi tasodifiy emas, u insoniyatning umumiy psixologik arxitekturasidan kelib chiqadi.

Shu bilan birga, har bir milliy adabiyot fantastik janrni o'z madaniy matrikasiga mos ravishda o'zgartiradi. Ingliz fantastikasida Prometey arxetipi (texnologiya va erkinlik uchun qo'zg'olon) kuchli bo'lsa, o'zbek fantastikasida uyg'unlik va balans (tabiat, jamiyat, ilohiy kuch bilan) ustivor tushuncha bo'lib qoladi. Bu farqlar jahon fantastikasini boyitadi, chunki turli madaniy yondashuvlar bir-birini to'ldiradi va yangi ijodiy imkoniyatlar ochadi.

O'zbek fantastikasining rivojlanishida tarjima adabiyotining o'rni juda muhim bo'lgan. Ayni vaqtda, o'zbek fantastik asarlarining ingliz tiliga tarjimasi esa juda kam. Bu kelajakda tarjimonlar, tadqiqotchilar va nashriyotlar uchun muhim vazifa. "World literature" nazariyasi (Goetedan boshlab Damrohgacha) ko'rsatganidek, jahon adabiyoti turli madaniy ovozlarning boy dialogida yashaydi (Damrosch, 2003, p. 4). O'zbek fantastikasining o'ziga xos ovozi bu dialogga muhim yangi ohanglar qo'sha oladi.

Janrlar o'rtasidagi chegara masalasi ham muhim. Sof ilmiy fantastika va fantasiya o'rtasidagi farq ingliz adabiyotida ancha qat'iy ko'rilsa-da, o'zbek an'anasida bu chegara ancha suyuq. O'zbek klassik adabiyotida, xalq ertaklarida va zamonaviy nasrda sehrli elementlar, ilmiy g'oyalar va realistik tasvirlar ko'pincha birgalikda mavjud bo'lib, bu "janrlararo" (crossgenre) yondashuv aslida zamonaviy ingliz va amerikan fantastikasida ham kuchayib bormoqda.

Ushbu tadqiqot o'zbek va ingliz adabiyotida fantastik janrning genezisi va evolyutsiyasini qiyosiy-tipologik tahlil qilish orqali bir qator muhim ilmiy xulosalarga kelish imkonini berdi.

Birinchiidan, fantastik janr ikkala adabiyotda ham uzoq tarixiy ildizlarga ega bo'lgan ingliz adabiyotida Beowulf, Shekspir, Swift an'analardan, o'zbek adabiyotida esa "Alpomish", Navoiy va xalq ertaklari an'analardan. Zamonaviy ma'nodagi ilmiy fantastika esa ikkala adabiyotda ham texnologik va ijtimoiy o'zgarishlar bilan parallel rivojlandi.

Ikkinchiidan, ingliz adabiyotida fantastika Mary Shelley (1818) dan boshlangan to'rt asrlik yo'l davomida Uells, Asimov, Clark, Tolkien, Atwud kabi buyuk yozuvchilar orqali jahon

adabiyotiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. O'zbek adabiyotida esa sovet davrida ham, mustaqillik davrida ham o'ziga xos milliy ovoz saqlanib qolgan va bu ovoz klassik an'anadan oziqlanib, zamonaviy sharoitda yangi shakllar kasb etmoqda.

Uchinchidan, ikkala adabiyot o'rtasida tipologik o'xshashliklar (qahramon sayohati, kelajak utopiyasi/distopiyasi, g'ayritabiyy dushman, tilning sehrli kuchi) bilan birga muhim milliy farqlar ham (tabiat-inson munosabati, individual/kollektiv qahramon, vaqt konsepsiyasi, diniy-tasavvufiy unsurlar) mavjud. Bu farqlar o'zbek fantastikasining jahon adabiyotiga qo'sha oladigan o'ziga xos ulushini belgilaydi.

To'rtinchidan, o'zbek va ingliz adabiyotlari o'rtasidagi madaniy almashinuv tarjima, meros va zamonaviy raqamli muloqot orqali XX-XXI asrlarda kuchayib bormoqda. Bu holat o'zbek fantastikasining yangi rivojlanish imkoniyatlarini ochibmoqda.

Beshinchidan, o'zbek adabiyotining o'ziga xos milliy mifologik va tasavvufiy merosi Alpomish, Simurg', Go'ro'g'li, tasavvufiy g'ayb olami bu sohada jahon adabiyotiga noyob hissa qo'shish imkoniyatini beradi va zamonaviy o'zbek fantastika yozuvchilariga bitmas-tuganmas ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kelajak tadqiqotlar uchun tavsiya etiladigan yo'nalishlar: birinchidan, o'zbek va ingliz adabiyotidagi sehrli realizm an'alarining mukammal qiyosiy tadqiqi; ikkinchidan, zamonaviy o'zbek fantastikasida gender va identifikatsiya masalalarini o'rganish; uchinchidan, o'zbek fantastik asarlarining ingliz tiliga tarjimasini kengaytirish; to'rtinchidan, o'zbek mifologiyasi asosida yangi fantastik dunyo yaratish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslash.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Ahmad, Said. Ufq: Roman. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1977.
2. Eshonqul, Nazar. Labirint: Hikoyalar. Toshkent: Sharq, 2007.
3. Karimov, Naim. XX Asr O'zbek Adabiyoti Tarixi. Toshkent: Akademiya, 2006.
4. Mirbadaleva, A. S. O'zbek Xalq Eposi. Toshkent: Fan, 1981.
5. Murod, Tog'ay. Bu Dunyodan O'tar Ekansiz: Roman. Toshkent: Sharq, 1994.
6. Navoiy, Alisher. Lison ut-Tayr. Toshkent: O'zbekiston, 2013. (Original work published 1499).
7. Nazarov, Begali. O'zbek Sovet Adabiyoti Tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 1977.
8. Normatov, Umarali. Ijod Sirlari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2002.
9. Qosimov, Begali. Milliy Uyg'onish Davri O'zbek Adabiyoti. Toshkent: Sharq, 1994.
10. Sulaymon, Hamid. Sehrli Kema: Ilmiy-Fantastik Hikoyalar. Toshkent: Yosh gvardiya, 1968.
11. Isanova, Feruza (2020) ENGLISH AS AN INTERNATIONAL COMMUNICATION LANGUAGE. «2020 йил - Илм-маърифат ва ракамли иктисодиётни ривожлантириш йили»га багишланган профессор-укитувчи ва ёш олимларнинг III - масофавий илмий- (3). pp. 1712-1713. <https://ilmiykutubxona.com/id/eprint/2087>
12. Yo'ldoshev, Qozoqboy. Abdulla Qahhor va O'zbek Hikoyachiligi. Toshkent: O'qituvchi, 2004.
13. Aldiss, Brian. Billion Year Spree: The True History of Science Fiction. New York: Doubleday, 1973.
14. Aldiss, Brian, and David Wingrove. Trillion Year Spree: The History of Science Fiction. New York: Atheneum, 1986.
15. Alkon, Paul K. Science Fiction Before 1900: Imagination Discovers Technology. New York: Twayne Publishers, 1994.
16. Asimov, Isaac. I, Robot. New York: Gnome Press, 1950.
17. Atwood, Margaret. The Handmaid's Tale. Toronto: McClelland and Stewart, 1985.

18. Bergonzi, Bernard. *The Early H. G. Wells: A Study of the Scientific Romances*. Toronto: University of Toronto Press, 1961.
19. Campbell, Joseph. *The Hero with a Thousand Faces*. New York: Pantheon Books, 1949.
20. Clarke, Arthur C. *Childhood's End*. New York: Ballantine Books, 1953.
21. Clarke, Arthur C. *Profiles of the Future: An Enquiry into the Limits of the Possible*. New York: Harper & Row, 1962.
22. Clute, John, and John Grant, eds. *The Encyclopedia of Fantasy*. New York: St. Martin's Press, 1997.
23. Damrosch, David. *What Is World Literature?* Princeton: Princeton University Press, 2003.
24. Frye, Northrop. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton: Princeton University Press, 1957.
25. Gibson, William. *Neuromancer*. New York: Ace Books, 1984.
26. Hutcheon, Linda. *A Theory of Adaptation*. New York: Routledge, 2006.
27. Jirmunskiy, V. M. *Tyurkskiy Geroicheskiy Epos*. Leningrad: Nauka, 1974.
28. Le Guin, Ursula K. *The Left Hand of Darkness*. New York: Ace Books, 1969.
29. Mendlesohn, Farah. *Rhetorics of Fantasy*. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 2008.
30. Roberts, Adam. *The History of Science Fiction*. London: Palgrave Macmillan, 2006.
31. Scholes, Robert. *Structural Fabulation: An Essay on Fiction of the Future*
32. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1975.
33. Shelley, Mary. *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*. London: Lackington, Hughes, Harding, Mavor, & Jones, 1818.
34. Suvin, Darko. *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. New Haven: Yale University Press, 1979.
35. Todorov, Tzvetan. *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1975.
36. Tolkien, J. R. R. "On Fairy-Stories." In *Essays Presented to Charles Williams*. Oxford: Oxford University Press, 1947.
37. Wells, H. G. *The Time Machine*. London: William Heinemann, 1895.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

XII RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI
2026-yil, 26-iyun

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 12-son (iyun, 2026-yil). – 223 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-iyun.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.